

Катерина Семенова

ЗМІСТ ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

На сьогоднішній день включення школярів у туристично-екскурсійну діяльність є достатньо ефективним та, що важливо, перспективним засобом у вдосконаленні культури дозвілля, а також соціалізації учнів, як майбутніх повноцінних членів прогресивного та процвітаючого суспільства.

У результаті застосування у школі технологій туристично-екскурсійної діяльності відбувається активізація процесу формування широкого спектру найбільш цінних як у соціальному, так і в особистісному, індивідуальному аспектах моральних якостей школяра. Правильно організована туристично-екскурсійна діяльність має стати невід'ємною частиною учнівського життя, внаслідок чого «оживе» не лише в певній мірі згаслий у сучасній школі процес пізнання та виховання, а також буде активно вдосконалюватися і сама підготовка школярів до дорослого життя, формування позитивної спрямованості їхніх інтересів, буде розумно організований їх вільний час [8, с. 57].

Таким чином, важливо відзначити, що туристично-екскурсійна діяльність сповна здатна стати важливим елементом навчально-виховного процесу, важливою складовою культурно-дозвільної діяльності учнів.

У контексті дослідження змісту туристично-екскурсійної діяльності школярів вважаємо за необхідне розглянути поняття даного виду діяльності у рамках учнівської програми.

Ю.А. Матюхіна під екскурсією (від лат. «excursio» – поїздка) розуміє «широко розповсюджену форму коротких туристичних заходів як у внутрішньому, так і в міжнародному туризмі» [5, с. 12]. На думку дослідниці, «екскурсія відноситься до пізнавально-культурних заходів та виконує функції отримання інформації, розширення кругозору, організації культурного дозвілля та відпочинку» [5, с. 12]. Одне із перших (та широко розповсюджених на сьогоднішній день) визначень екскурсії дав І.М. Гревс у методичній збірці «Екскурсії в культуру»: «Екскурсія – це, перш за все, дещо більш чи менш екстрене («ех»), що виходить за межі шкільної повсякденності та розширює постійну течію (основну лінію) звичайної шкільної роботи («cursus»). Вона представляє дещо заслужене (підготовлене) і внаслідок цього не може повторюватися досить часто, у будь-якому випадку, день у день» [9, с. 11–12]. Як бачимо із наведеного визначення, саме трактування поняття «екскурсія» тут відноситься до шкільного середовища, у якому підлітки проводять більшу частину свого часу. М.В. Ухтінська під екскурсією розуміє «колективне відвідування визначних об'єктів – місцевості, музеїв, пам'яток культури тощо» [8, с. 55]. Автор розглядає екскурсію як процес діяльності, своєрідний метод отримання знань, який контролюється екскурсоводом.

Відомий теоретик та організатор екскурсійної справи Б.В. Ємельянов під екскурсією розуміє «наочний процес пізнання оточуючого нас світу» [4], котрий нерозривно пов'язаний із наперед підібраними об'єктами, які вивчаються на місцях їхнього розташування. Також дослідник виокремлює наступні обов'язкові ознаки кожної екскурсії: 1) вона має певне часове обмеження (як правило, від академічної години до одного дня); 2) наявність екскурсійної групи; 3) присутність кваліфікованого екскурсовода; 4) обстеження екскурсійних об'єктів, перш за все за зоровими враженнями; 5) розповідь про об'єкти у русі та під час зупинок; 6) чітко визначений напрям та тема екскурсії [4].

Розподіл екскурсій за видами (ознаками) є досить важливим у сучасних соціально-культурних умовах. Такий розподіл дає змогу сконструювати методику проведення

екскурсій, котра буде відповідати усім вимогам організації екскурсійної діяльності для шкільних груп. Процес розподілу екскурсій на види та підвиди прямо залежить від ознак, що властиві екскурсійній діяльності. Так, С.Г. Нездоймінов провідною класифікаційною ознакою в екскурсіях називає їх розподіл на оглядові (багатопланові) та тематичні (які, у свою чергу, бувають історичними, виробничими, літературними, мистецтвознавчими та архітектурно-містобудівними) [6, с. 24]. Оглядові екскурсії ґрунтуються на показі будь-яких об'єктів (історичних пам'яток, споруд, природних чи рекреаційних об'єктів, елементів благоустрою міст, підприємств). У даному виді екскурсії висвітлюється декілька різних підтем. Тематичні ж присвячені розкриттю якоїсь однієї теми.

Розвиток виробничих екскурсій розкрито в працях Л.А. Семеновської. Дослідниця зазначає, що вони «виступали важливою формою організації навчання, яке ґрунтувалося на спостереженні, вивченні різних об'єктів, явищ і процесів у природних умовах» [7, с. 253].

Як бачимо, спектр застосування екскурсій у навчальному процесі є достатньо широким: це і література, і мистецтво, і географія та історія. Виробничі екскурсії є досить корисними для учнів старшої школи: вони сприяють визначенню майбутньої професії для учнівської молоді.

Екскурсія, як процес пізнання навколишнього світу, нерозривно пов'язана із поняттям «туризм». Відповідно до Закону України «Про туризм», туристичний продукт – це «попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, що поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за певною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури відпочинку й розваг, реалізації сувенірної продукції й т. п.)» [1]. Таким чином, можна зробити висновок, що туристично-екскурсійна діяльність у школі – це діяльність із організації послуг щодо ознайомлення учнів із культурними, історичними, чи природними об'єктами із науковою, навчальною або культурно-освітньою метою, результатом якої є пізнання оточуючого світу.

Формування культури дозвілля особистості засобами туристично-екскурсійної діяльності – практично ідеальний засіб заповнення вільного часу школяра, так як у процесі включення у цю діяльність реалізується наочний процес вивчення ним оточуючого світу. «Екскурсії, подорожі, круїзи, туризм як соціально-культурна діяльність дозволяють ознайомитися із культурним надбанням народів: пам'ятками історії та культури; архітектурою та дизайном; сценічним, пластичним та музичним мистецтвом, творчістю, музейною справою; художніми народними промислами та ремеслами, народною культурою (мови, діалекти та говори, фольклор, звичаї та обряди, історичні топоніми)» [2, с. 6].

Суспільне виховання школярів інструментами туристично-екскурсійної діяльності характеризує собою доцільний, особистісно-орієнтований вплив, що спрямований на процес соціалізації, становлення молоді особистості. Екскурсійний туризм, як форма культурно-дозвільної діяльності володіє самостійною значною роллю, це невід'ємна форма гуманістичного, патріотичного, інтернаціонального виховання, процес пізнання, виховання, оздоровлення, фізичного та духовного розвитку школярів. Туристично-екскурсійна діяльність «за своїм змістом, формами та цілями різноманітна та цікава, еластична за своїм терміном (тривалістю) у часі протягом року, рухома у просторі із точки зору вибору місця відпочинку та позбавлена стандартності в умовах відпочинку» [8, с. 56]. Саме через ці властивості туристично-екскурсійна діяльність «вписується» фактично у будь-який рівень доходів, план шкільної та позашкільної роботи та безмежне коло учнівських інтересів, якими, у більшості випадків, і визначається організація культурно-дозвільної діяльності у закладах освіти. Екскурсійний туризм володіє світоглядною психолого-педагогічною направленістю та завдяки реалізації своїх функцій

здатний у значній мірі викорінювати фактори, котрі мають негативний вплив на процеси формування соціально зрілого учнівського середовища.

Таким чином, до функцій туристично-екскурсійної діяльності школярів можна віднести наступні: пізнавальна, виховна, рекреаційна, комунікативна, ідеологічна, стимулююча та функція організації дозвілля [8, с. 56].

Н.Ю. Брижак у своєму посібнику «Краєзнавча та туристична робота» виокремлює наступні завдання, котрі мають реалізовуватися у загальноосвітніх навчальних закладах під час туристично-екскурсійної діяльності: здійснення державної політики у сфері освіти засобами туризму, краєзнавства та екскурсій; надання методичної допомоги вчителям у питаннях впровадження форм та методів туристично-екскурсійної діяльності з учнівською молоддю у практику навчально-виховного процесу; створення умов для гармонійного розвитку школярів, задоволення їх освітніх, оздоровчих, культурних та дозвільних потреб; формування у школярів національної свідомості, патріотичних настроїв, активної громадської позиції; задоволення потреб учнівської молоді у професійному самовизначенні; просвітницька діяльність [3, с. 7].

Можна також виокремити наступні принципи туристично-екскурсійної діяльності у школі:

1. Принцип науковості, котрий передбачає проведення даного виду діяльності шляхом уникнення поверховості та схематизму, а також глибокого вивчення літературних джерел та консультування зі спеціалістами.

2. Принципи системності та послідовності (встановлення закономірностей, що характерні для певного екскурсійного об'єкту, місцевості, простеження взаємозв'язку та взаємозумовленості певних явищ чи предметів, подій, котрі пов'язані із певним регіоном чи об'єктом, куди планується екскурсія).

3. Патріотична спрямованість. Туристично-екскурсійна діяльність у школі має бути спрямована на виховання національної свідомості, формування високих громадянських позицій.

4. Принцип врахування індивідуальних особливостей учнів, їхнього попереднього досвіду. Сутність даного принципу полягає у вивченні та врахуванні особистих інтересів школярів, з метою підвищення якості та інформативності надання для них туристично-екскурсійних послуг.

5. Поєднання шкільного самоуправління із педагогічним керівництвом туристично-екскурсійною діяльністю. Школярі мають право самостійно (під керівництвом вчителів) вирішувати організаційні питання щодо проведення різноманітних видів екскурсій.

6. Популяризація туристично-екскурсійної діяльності у шкільній освіті полягає у тому, що її результати мають бути відзвітовані для широкого кола громадськості [3, с. 7–8].

Отже, туристично-екскурсійна діяльність забезпечує краще засвоєння учнями матеріалу шкільної програми, дозволяє урізноманітнити навчально-виховний процес, сприяє формуванню культурного світогляду, патріотичної спрямованості, соціалізації учнівської молоді.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення 01.10.2019).
2. Барчуков И.С. Экскурсионная деятельность в индустрии гостеприимства: учеб. пособие для вузов / под общ. ред. Ю.Б. Башина. – М.: Вузов. учеб.: Инфра-М, 2012. – 204 с.
3. Брижак Н.Ю. «Краєзнавча та туристична робота». Курс лекцій для студентів педагогічного факультету, які навчаються на спеціальності «Початкова освіта». – Мукачево: МДУ, 2012. – 116 с.

4. *Емельянов Б.В.* Экскурсоведение / Б.В. Емельянов. – М.: Советский спорт, 2014. – 216 с.
5. *Матюхина Ю.А.* Экскурсионная деятельность : учеб. пособие / Ю.А. Матюхина, Е.Ю. Мигунова. – М.: Альфа-М : Инфра-М, 2011. – 224 с.
6. *Нездоймінов С.Г.* Організація екскурсійних послуг: навчально-методичний посібник / С.Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2011. – 216 с.
7. *Семеновська Л.А.* Ідея політехнізму в шкільній освіті України (XX століття) : монографія / Лариса Семеновська. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012. – 314 с.
8. *Ухтинская М.В.* Туристско-экскурсионная деятельность в организации досуга подростков / М.В. Ухтинская // Вестник СПбГУКИ. – СПб., 2012. – С. 51 – 58.
9. *Экскурсии в культуру: метод. сб.* / под ред. И.М. Гревса. – М. : Мир, 1925. – 204 с.

Віталій Шафрановський

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОНОГО ПРОЦЕСУ В ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ У ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ

Духовенство і церква в цілому завжди відігравали важливу роль в українському суспільстві. Одним із важливих напрямків просвітницької роботи православного духовенства було навчання і виховання дітей. Складно переоцінити вклад церкви у розвиток і діяльність початкової освіти. Навчальні заклади функціонували при монастирях і церквах на всій території України. Великий вклад зробило й найвище духовенство. Воно було зацікавлене в організації освіти для народу, адже в цей період клір залишався найосвіченішою верствою населення.

Навчальний процес у церковнопарафіяльних школах залежав, головним чином, від рівня загальноосвітньої і педагогічної підготовки вчителів. Введення у 1884 році «Правил про церковнопарафіяльні школи» створило для їх розвитку більш сприятливі умови. Церковне відомство отримало необмежені повноваження у системі початкової народної освіти [6]. У §1 «Правил» наголошувалося, що їх метою було утвердження в народі православного вчення, християнської моральності і повідомлення початкових корисних знань [1]. Визначився і перелік навчальних предметів цих шкіл: Закон Божий (вивчення молитов, священної історії, пояснень до богослужіння, короткого катехізису), церковний спів, читання церковного і громадянського друку, письмо, рахування. Окрім цих предметів, у двокласних школах вивчали ще й історію церкви та Російської імперії. У примітці до §5 «Правил про церковнопарафіяльні школи» було вказано, що обсяг викладання цих предметів і розподіл їх за певними класами встановлювався особливими програмами після затвердження їх Синодом [6]. Були однокласні з дворічним терміном навчання та двокласні з чотирирічним, – знання, які давали церковнопарафіяльні школи, – були мінімальними. Згідно з «Положенням про церковні школи відомства православного віросповідання» 1902 року, тривалість навчання у однокласних церковнопарафіяльних школах було збільшено до трьох років, а у двокласних – до п'яти. Причому дещо розширилася шкільна програма, доповнившись в однокласних церковнопарафіяльних школах російською мовою і рукоділлям (для дівчаток), а у двокласних – історією, скороченим курсом географії, кресленням і, за можливості, малюванням [2].

Навчальний день починався обов'язково з читання ранкової молитви. Нею ж починався і закінчувався кожен урок. У недільні та святкові дні діти разом із батьками мали відвідувати церкву, більш здібні співали й читали на криласі, виконували церковні обряди. Під час постів усі діти обов'язково говіли, сповідувалися і причащалися. Навчання і виховання у церковнопарафіяльних школах здійснювалося в дусі православної церковності. Це виявлялося передусім у кількісному співвідношенні